
КАПЛІНА ОКСАНА ВОЛОДИМИРІВНА,

*завідувач кафедри кримінального процесу
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого, доктор юридичних
наук, професор, член-кореспондент
Національної академії правових наук України*

Імплементация міжнародно-правових стандартів у кримінальному провадженні України

Із моменту прийняття нового Кримінального процесуального кодексу України (КПК) пройшло вже чотири роки. Поступово сформувалася практика застосування багатьох його норм, напрацьовуються доктринальні положення, виявляються логіко-структурні дефекти системи кримінального процесуального законодавства.

Варто зазначити, що в чинному КПК імплементовані багато міжнародно-правових стандартів кримінальної процесуальної діяльності, проте ще залишаються резерви для вдосконалення.

Сьогодні хотілося б звернути увагу на тлумачення ст. 23 у системному зв'язку зі ст. 87 КПК.

Зокрема, відповідно до ст. 23 КПК «Безпосередність дослідження показань, речей і документів» суд досліджує докази безпосередньо. Показання учасників кримінального провадження суд отримує усно. Не можуть бути визнані доказами відомості, що містяться в показаннях, речах і документах, які не були предметом безпосереднього дослідження суду, крім випадків, передбачених КПК. Суд може прийняти як доказ показання осіб, які не дають

їх безпосередньо в судовому засіданні, лише у випадках, передбачених КПК (до таких, зокрема, належить ст. 225 КПК).

Сторона обвинувачення зобов'язана забезпечити присутність під час судового розгляду свідків обвинувачення з метою реалізації права сторони захисту на допит перед незалежним та неупередженим судом.

Крім того, ст. 87 КПК містить імперативне правило про те, що недопустимими є докази, отримані внаслідок істотного порушення прав та свобод людини, гарантованих Конституцією та законами України, міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також будь-які інші докази, здобуті завдяки інформації, отриманій внаслідок істотного порушення прав та свобод людини.

Суд зобов'язаний визнати істотними порушеннями прав людини і основоположних свобод, коли порушено право особи на перехресний допит (п. 5 ч. 2 ст. 87 КПК).

У наведених нормах КПК імплементує міжнародно-правові стандарти, що містяться:

– у п. «d» ч. 3 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: «Кожний обвинувачений у вчиненні кримінального правопорушення має щонайменше такі права: ...d) допитувати свідків обвинувачення або вимагати, щоб їх допитали, а також вимагати виклику й допиту свідків захисту на тих самих умовах, що й свідків обвинувачення»;

– а також у п. «e» ч. 3 ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права: «Кожен має право при розгляді будь-якого пред'явленого йому кримінального обвинувачення як мінімум на такі гарантії на основі цілковитої рівності: ...e) допитувати свідків, які дають проти нього показання, або мати право на те, щоб цих свідків було допитано, і мати право на виклик і допит його свідків на тих самих умовах, які існують для свідків, що дають показання проти нього».

Буквальне тлумачення зазначених норм КПК дає підставу стверджувати, що вітчизняний законодавець закріпив доволі жорсткі правила про безпосередність дослідження показань учасників кримінального провадження. Утім правозастосовна практика стикається зі складними випадками, коли свідка не можна доставити до суду та допитати, у тому числі й шляхом перехресного допиту.

Якщо звернутися до практики Європейського суду з прав людини, то можна побачити, що Суд по-іншому підходить до тлумачення положень п. «d» ч. 3 ст. 6 Конвенції.

Зокрема, у справі «Луценко проти України» (від 3 липня 2012 р.) ЄСПЛ зазначив, що «неможливість забезпе-

чити участь свідка у судовому розгляді сама по собі не тягне припинення кримінального переслідування. У такій ситуації за умови дотримання права на захист національні суди можуть брати до уваги показання, отримані під час досудового слідства, зокрема, якщо в них є підстави вважати, що ці показання підтверджені іншими доказами у справі. Проте проблема може виникати, якщо вирок ґрунтується виключно або переважно на таких показаннях (п. 43)».

У разі коли національний суд повинен оцінити кілька версій подій, які суперечать одна одній та викладені однією і тією ж особою, то само по собі надання переваги показанням, які давалися органам слідства, над показаннями, що мали місце під час судового розгляду, не суперечить Конвенції, якщо надання такої переваги обґрунтоване, а самі показання особа дала добровільно (п. 49).

В іншій справі ЄСПЛ «Биков проти Росії» (від 10 березня 2009 р.) заявника звинувачували в тому, що він замовив вбивство свого конкурента. «Кілер» погодився співпрацювати із поліцією і надав викривальні показання, які були ним підтверджені на очній ставці під час попереднього слідства. Крім того, «кілер» прийшов до замовника і записав на плівку свою розмову із замовником. На суді «виконавця злочину» допитати не вдалося, але суд зміг заслухати плівку та дослідити інші непрямі докази винуватості у вчиненні злочину підсудного, які підтверджували зміст протоколів допиту заявника.

ЄСПЛ зазначив, що хоча під час судового розгляду «виконавець вбивства»

не був допитаний, вину за це не можна покласти на владу, яка вжила всіх необхідних заходів до встановлення його місцезнаходження і забезпечення його явки на судовий розгляд. Ці заходи включали навіть звернення до Інтерполу (п. 97 рішення).

Крім того, заявникові була надана можливість ставити питання свідку обвинувачення під час очної ставки на стадії попереднього розслідування.

Важливе значення слід надати і тій обставині, що адвокат заявника погодився із оголошенням у відкритому судовому засіданні показань виконавця замовного вбивства, наданих на попередньому слідстві. Причому ці показання були підтверджені непрямыми доказами, зокрема, значною кількістю показань свідків, які підтвердили наявність конфлікту бізнес-інтересів між заявником і потерпілим (Вілором Стругановим).

У справі не було обставин, які б свідчили про порушення права на захист заявника, зловживання національних судів (п. 98 рішення).

Отже, незважаючи на те, що у підгрунтя вироку були покладені показання головного свідка обвинувачення, які були дані ним на стадії попереднього розслідування, ЄСПЛ не знайшов порушення п. «d» ч. 3 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Так само у справі «Ісгро проти Італії» ЄСПЛ не знайшов порушення ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, пославшись на те, що уряд ужив усіх можливих заходів, щоб розшукати свідка, але це виявилось неможливим. Крім того, особа

свідка була відома підсудному. Вирок відносно заявника був побудований на показаннях свідка, якого не вдалося допитати в суді, тому що він зник і його пошуки не дали результату. Разом з тим цей свідок був двічі допитаний (навіть проведена очна ставка) на досудовому слідстві слідчим суддею за участю заявника, який мав можливість поставити свідкові запитання.

Слід також зауважити, що в цій справі показання відсутнього свідка не були єдиним доказом і підтверджувалися сукупністю інших доказів.

Дуже часто свідка не вдається допитати з об'єктивних причин, за які держава не відповідає. Так, у справі «Ферантеллі і Сантаджело проти Італії» ЄСПЛ розглядав скаргу на те, що одного з основних свідків не допитали за участю заявників. Однак цей свідок покінчив із життям у в'язниці ще до початку судового розгляду. Тому Суд відзначив той факт, що держава була фізично не в змозі допитати цього свідка на стадії судового розгляду. Його показання, надані на досудовому слідстві, були досліджені та підтверджені іншими показаннями. Тому ЄСПЛ також не визнав порушення п. «d» ч. 3 ст. 6 Конвенції.

У справі «Майалі проти Франції» Суд висловив таку позицію: ст. 6 не дозволяє судам засновувати вирок на показаннях свідка обвинувачення, якого обвинувачений не мав можливості допитати на будь-якій стадії процесу. Винятком є такі випадки: по-перше, якщо неможливість проведення особистого допиту пов'язана з неможливістю знайти свідка. В цих випадках повинно бути встановлено, що власті активно його шукали, щоб все ж нада-

ти можливість його допитати; по-друге, оспорюваний доказ не повинен бути єдиним, на якому ґрунтується обвинувальний вирок.

Іншу позицію висловив ЄСПЛ у справі «Халки проти Туреччини». Заявника звинувачували в тому, що він брав участь у стрілянні з жандармами. Основними свідками були співробітники жандармерії (внутрішніх військ), які впізнали заявника по фотографії як одного з учасників озброєної сутички. До суду жандармів не викликали з тих міркувань, що подорожувати було небезпечно (справа була в турецькій частині Курдистану). Суд не переконав аргумент уряду, що доставлення свідків до суду могло бути пов'язане з деякими складнощами у зв'язку із загальною небезпечною ситуацією в регіоні, це не робило їх особистий допит в суді неможливим. Цей приклад показує, що транспортні труднощі й навіть загальні міркування безпеки не сприйматимуться Судом як серйозний аргумент, що виправдовує державу, яка не змогла забезпечити явку свідка до суду.

Так само у справі «Володимир Романов проти Росії» суд вирішив оголосити показання свідка, який перебував за кордоном, але мав повернутися через п'ять днів. Суд не з'ясував у сторін їхню думку щодо можливості оголошення показань свідка, а відразу зачитав їх, вказавши, що свідок не з'явився з по-

важної причини. У цій справі ЄСПЛ знайшов порушення ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: хоча в якийсь час свідок і відсутній з «поважної причини», незрозуміло, чому не можна було його допитати після його повернення.

Підсумовуючи, можна вказати, що ЄСПЛ дуже ретельно підходить до кожної конкретної справи, оцінюючи залежно від її обставин наявність чи відсутність порушення п. «d» ч. 3 ст. 6 Конвенції. Важливими при цьому є такі положення:

- 1) чи був свідок, якого не вдалося допитати, ключовим і яка роль його показань для справи;
- 2) з яких причин неможливо було допитати свідка;
- 3) чи буде законним і обґрунтованим вирок без цього доказу;
- 4) наскільки цей доказ достовірний і узгоджується з іншими;
- 5) чи була у заявника можливість оспорити допустимість цього доказу і чи досліджував суд питання допустимості;
- 6) які були умови дослідження доказу в суді і наскільки обмежені були можливості захисту під час дослідження;
- 7) чи мали сторони рівні процесуальні можливості.

Отже, зазначені положення, що містяться у рішеннях ЄСПЛ, можуть бути корисними й для вітчизняної правозастосовчої практики.